

สถานะความเป็นพลเมืองในประชาธิปไตยเอเธนส์ (ตอนที่สอง) : สิทธิและหน้าที่

ไชยันต์ ไชยพร *

I

ประวัติศาสตร์การเมืองเอเธนส์ได้บันทึกไว้ว่า ในปี ๕๐๘/๕๐๗ ก่อนคริสตกาล เอเธนส์ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ระบอบการปกครองที่อำนาจอยู่ในมือของ *demos* และในราวปี ๔๕๐ ก่อนคริสตกาล เฮโรโดตัส (Herodotus) ได้บันทึกไว้ว่า ไคลีสธีนิสเป็นบิดาแห่งประชาธิปไตยเอเธนส์¹

หลังจากไคลีสธีนิสและมวอลชน (*demos*) ได้ชัยชนะในทางการเมืองในปี ๕๐๘/๕๐๗ ก่อนคริสตกาลแล้ว เขาได้ลดทอนเงื่อนไขของความเป็นพลเมืองจากที่เคยยึดติดอยู่กับภูมิหลังทางครอบครัวหรืออีกนัยหนึ่งคือความเป็นชนชั้นสูง (*the old aristocratic families*)---หรือที่เรียกในศัพท์วิชาการปัจจุบันว่าสถานะทางเศรษฐกิจสังคมสูง----มาเป็นเพียงเงื่อนไขที่ว่า เสรีชนชาวเอเธนส์เพศชายทุกคนในทุกชุมชนหรือหมู่บ้าน (*the demes or local communities*) มีสถานะเป็นพลเมืองแห่งนครโพลิสเอเธนส์ ด้วยเหตุนี้ สถานะความเป็นพลเมืองเอเธนส์จึงมีลักษณะผสมผสานรวมทุกชนชั้นเข้าด้วยกัน นั่นคือ ชนชั้นสูงและมวอลชนชนชั้นล่าง เงื่อนไขสำคัญของการเป็นพลเมืองจึงไม่ได้อยู่ที่สถานะทางชนชั้นอีกต่อไป แต่อยู่ที่การเป็นคนในพื้นที่ มีถิ่นฐานรากเหง้าอยู่ในเอเธนส์ อันทำให้ชาวเอเธนส์มีความเท่าเทียม (*isonomia*) กันในสถานะของความเป็นพลเมืองหรือเท่าเทียมกันตามกฎหมายนั่นเอง²

แม้ว่า เงื่อนไขของความเป็นพลเมืองจะเปิดกว้างขึ้น แต่เมื่อพิจารณาถึงจำนวนของผู้ที่เป็นพลเมืองจริงๆ จะพบว่า พลเมืองเอเธนส์ถือว่าเป็นคนจำนวนน้อยเมื่อคิดถึงจำนวนประชากรทั้งหมดในเอเธนส์ เนื่องจาก แม้ว่าเงื่อนไขจะเปิดกว้างก็จริง แต่ก็จำกัดสิทธิความเป็นพลเมืองให้เฉพาะผู้ชายอายุ

* รองศาสตราจารย์ ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ Herodotus, *The Histories*, A. de Selincourt trans., (Harmondsworth : Penguin: 1986), Book VI, 128-133.

² R.K. Sinclair, *Democracy and Participaton in Athens* (Cambridge: Cambridge University Press: 1988), pp. 3-4. มีผู้ตีความความหมายของคำว่า “*isonomia*” ไว้แตกต่างกัน ฝ่ายแรกเชื่อว่า คำว่า *nomia* มาจาก *nemein* ซึ่งหมายถึง การแบ่ง (*distribute*) ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งเชื่อว่า *nomia* มาจากคำว่า *nomos* ซึ่งแปลว่า กฎหมาย ดู Gregory Vlastos, *Studies in Greek Philosophy Volume I: The Presocratics* edited by Daniel W. Graham, (Princeton, New Jersey: Princeton University Press: 1993), Chapter 4, “*ISONOMIA*”, p. 97.

สิบแปดปีขึ้นไปเท่านั้น ซึ่งตัวเลขของพลเมืองเอเธนส์ในปี ๔๕๐ ก่อนคริสตกาลมีประมาณราวๆสามหมื่นคน³

ในนัยทางการเมือง พลเมืองของเอเธนส์คือ *demos* หรือชาวบ้านชาวเอเธนส์ เพราะคำว่า *demos* มีความหมายที่ไม่ชัดเจนคลุมเครือ ไม่ต่างจากคำว่า “ประชาชน” (people) ในปัจจุบัน *demos* มีความหมายหลายนัย นัยแรกเป็นนัยในทางเทคนิค โดยหมายถึงองค์พลเมืองของเอเธนส์ทั้งหมด และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อกล่าวถึงองค์ประชุมของสภาประชาชน *demos* ใช้เป็นคำที่เรียกแทนสภาประชาชนได้ด้วย⁴ อย่างไรก็ตาม สำหรับชาวเอเธนส์บางกลุ่มอันได้แก่พวกชนชั้นสูง คำว่า *demos* หมายถึง “มวลชน” (masses) หรือ “ประชาชนธรรมดา” (the common people) ด้วย เพราะ *demos* ถือเป็นคนส่วนใหญ่ข้างมาก (the many or the majority/ *hoi polloi*) ในที่ประชุมสภาประชาชนเสมอ อย่างไรก็ตาม คำว่า *demos* สำหรับพลเมืองเอเธนส์ที่เป็นชนชั้นสูงมีนัยความหมายในแง่ลบ เพราะ *demos* มีความหมายเดียวกันกับคำว่า “ฝูงชนไร้ระเบียบ” (mob/*okhlos*) รวมทั้งความหมายที่บ่งบอกถึงความเป็น “คนจน คนชั้นล่าง คนหยาบถ่อย” ซึ่งมีนัยตรงกันข้ามกับ “คนรวย คนชั้นสูง คนที่มีอำนาจ ผู้ดี”⁵

ภายใต้กรอบที่ชาวเอเธนส์ทุกคนมีสิทธิเป็นพลเมือง กระบวนการสู่ความเป็นพลเมือง (citizenship) ในสังคมเอเธนส์⁶ เริ่มต้นแต่แรกเกิด นั่นคือ หลังจากทารกมีอายุได้หนึ่งสัปดาห์ ผู้เป็นบิดาจะเป็นผู้นำการเฉลิมฉลองของพิธีกรรมที่เรียกว่า “เดินหรือวิ่งไปรอบๆ” (walking or running around---*amphidromia*) ซึ่งผู้เป็นบิดาจะอุ้มทารกแรกเกิดของตนวิ่งไปรอบๆบ้าน (household hearth) ในสภาพเปล่าเปลี่ยว ตามมาด้วยการบูชาัญและงานเลี้ยง โดยมีตรสหายจะนำอาหารและเครื่องดื่มและของขวัญสำหรับทารกน้อยผู้เป็นสมาชิกใหม่ของชุมชน นอกจากพิธีกรรมดังกล่าวจะถูกจัดขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองความปิติยินดีแล้ว ยังเป็นไปเพื่อการแนะนำทารกแรกให้ชุมชนได้รับทราบด้วย นอกจากนี้วัตถุประสงค่อีกประการหนึ่งของพิธีดังกล่าวคือ การรับรู้ถึงทางเลือก (the knowledge of the alternative) นั่นคือ ผู้เป็นบิดามีสิทธิที่จะปฏิเสธทารกว่าเป็นบุตรที่ไม่ชอบธรรม (illegitimate) ได้ ซึ่งในกรณีนี้หมายความว่า บิดามีสิทธิอันชอบธรรมที่จะนำทารกไปทิ้ง ณ ที่ใดที่หนึ่งได้ ซึ่งทารกนั้นอาจจะตาย หรือถูกเก็บไปเลี้ยง หรือถูกขายไปเป็นทาส ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของบิดาที่มีต่อบุตรของ

³ Sinclair, *Democracy and Participation in Athens* *ibid.*, p. 15.

⁴ Sinclair, *Democracy and Participation in Athens* *ibid.*, p. 15.

⁵ Sinclair, *Democracy and Participation in Athens* *ibid.*, p. 15.

⁶ ตามหลักฐานที่ปรากฏในช่วง ๔๓๑-๔๐๔ ก่อนคริสตกาล ซึ่งเป็นเวลาเกือบ ๓๐ ปีที่เอเธนส์ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย (ทางตรง) ดู Barry S. Strauss, *Fathers and Sons in Athens: Ideology and Society in the Era of the Peloponnesian War* (New Jersey, Princeton: Princeton University Press: 1993), pp. 1-2.

ตนในกระบวนการให้ความชอบธรรมต่อบุตร ไม่ว่าจะในฐานะที่เป็นสมาชิกใหม่ของครอบครัวและสมาชิกใหม่ของชุมชนและโพลิสด้วย และเมื่อทารกได้รับการยอมรับว่าเป็นบุตรอันชอบธรรม ก็จะมีการตั้งชื่อให้ อาจจะตั้งในงานฉลองดังกล่าวหรือในงานที่จัดขึ้นในอีกสัปดาห์ต่อมา⁷

จะเห็นได้ว่า จุดมุ่งหมายที่สำคัญที่สุดของพิธีดังกล่าวคือ การทำให้ตัวตนของทารกผู้นั้นเป็นที่รู้จักและรับรู้ของผู้คนในหมู่บ้านว่าลูกใคร บิดามารดาเป็นชาวเมืองเอเธนส์ทั้งคู่หรือไม่ หากไม่ใช่ทั้งคู่ เส้นทางการสู่สถานะความเป็นพลเมืองเอเธนส์ก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ (ในบางช่วง ยอมให้บุตรที่มารดาไม่ใช่ชาวเอเธนส์สามารถเป็นพลเมืองได้--จักได้กล่าวต่อไป) ดังนั้นจุดหมายของพิธีกรรมดังกล่าวนี้คือ การพิสูจน์และรับรองความเป็นคนเอเธนส์ที่แท้โดยผู้เป็นบิดาและสมาชิกในชุมชนหรือหมู่บ้าน (deme)⁸

หลังจากนั้นต่อมาอีกสัปดาห์ บุคคลผู้นั้นก็จะเข้าสู่พิธีการสำคัญของการเข้าสู่สถานะของความเป็นพลเมืองเอเธนส์เต็มตัว หากบิดายังมีชีวิตอยู่ ทั้งบุตรและบิดาจะถูกเรียกมายังองค์ประชุมของหมู่บ้าน (deme assembly) ในการลงทะเบียนพลเมืองใหม่ประจำปี บิดาจะเป็นผู้รับรองการขอความเป็นพลเมืองของบุตรของตน และยืนยันความแน่นอนของคุณสมบัติของบุตรของตน นั่นคือ การมีอายุครบสิบแปดปีบริบูรณ์ เป็นเสรีชน และเกิดจากบิดามารดาที่เป็นชาวเอเธนส์ทั้งคู่ สมาชิกขององค์ประชุมหมู่บ้านจะเป็นพยานและออกเสียงภายใต้สัตย์ปฏิญาณอันศักดิ์สิทธิ์ (solemn) ในการรับหรือไม่รับผู้ขอเป็นพลเมือง หลังจากที่ได้มีการตรวจสอบอย่างเคร่งครัดหลายกระบวนการแล้ว⁹ หากผู้สมัครถูกร้องคัดค้าน เรื่องก็จะเข้าสู่การอุทธรณ์ต่อศาล แต่อย่างไรก็ตาม สุดท้ายแล้วจะต้องได้รับการตรวจสอบและผ่านการรับรองโดยสภาห้าร้อยของเอเธนส์อีกครั้งถึงจะครบกระบวนการในการรับรองความเป็นพลเมือง¹⁰

หลังจากนั้น โดยสิทธิตามกฎหมายแห่งโพลิสเอเธนส์ พลเมืองใหม่นี้ก็จะมีสถานะที่เป็นอิสระจากการควบคุมดูแลของผู้เป็นบิดา และมีสิทธิที่จะเป็นตัวแทนปกป้องตัวเขาเองในศาลได้ นอกจากนี้จะ

⁷ Barry S, Strauss, Fathers and Sons in Athens: Ideology and Society in the Era of the Peloponnesian War (New Jersey, Princeton: Princeton University Press: 1993), pp. 1-2.

⁸ Barry S, Strauss, Fathers and Sons in Athens: Ideology and Society in the Era of the Peloponnesian War, ibid., pp. 2.

⁹ Philip Brook Manville, The Origins of Citizenship in Ancient Athens (Princeton, New Jersey: Princeton University Press: 1990), p. 8.

¹⁰ Philip Brook Manville, The Origins of Citizenship in Ancient Athens ibid., p. 8; Barry S, Strauss, Fathers and Sons in Athens: Ideology and Society in the Era of the Peloponnesian War ibid., p. 2.

มีสิทธิเสรีในตัวของตัวเองแล้ว ยังถือว่าได้เข้าสู่ความเป็นชายอย่างเต็มตัว (manhood) อีกด้วย ¹¹ (ซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้เป็นประเด็นที่น่าตั้งข้อสงสัยมากยิ่งขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีการเข้าสู่ความเป็นพลเมืองโดยการมีสิทธิเลือกตั้งเมื่ออายุครบ ๑๘ ปีบริบูรณ์ของไทย โดยจะได้กล่าวในส่วนของบริษัท) ส่วนในกรณีของคนที่เป็นบิดาของเขาเสียชีวิตจากการต่อสู้ในศึกสงคราม เยาวชนอายุ ๑๘ ปีผู้นั้นจะถือว่า “กำพร้า” (*orphanos*) แม้ว่าจะมีมารดาอยู่ก็ตาม และจะต้องเข้าสู่อีกพิธีกรรมหนึ่ง นั่นคือ พิธีบูชาเทพดีไอโอนีส หรือที่เรียกว่า พิธี *Dionysia* ซึ่งเป็นพิธีที่เฉลิมฉลองกันทุกปี โดยโพลิสจะทำหน้าที่เป็นผู้รับรองเยาวชนผู้นั้นในการเข้าสู่สถานะความเป็นพลเมืองแทนบิดาของเขา เยาวชนผู้นั้นจะต้องไปปรากฏตัวต่อพลเมืองในพิธีดังกล่าว และต้องใส่ชุดนักเรียนเต็มตัวในการเข้าสู่การยอมรับให้มีสถานะพลเมืองของเอเธนส์ ¹² เพื่อระลึกถึงการให้ความสำคัญต่อการเป็นทหารและการพลีชีพเพื่อบ้านเมืองของผู้เป็นบิดาอันเป็นหน้าที่สำคัญของพลเมืองที่ดี และชี้ให้เห็นว่า หากเป็นทหารผู้พลีชีพเพื่อบ้านเมืองแล้ว โพลิสก็จะทำหน้าที่เป็น “บิดา” ผู้อุปถัมภ์สนับสนุนลูกหลานชาวเอเธนส์

เมื่อได้ผ่านการรับรองสถานะความเป็นพลเมืองแล้ว ชื่อของพลเมืองใหม่จะได้รับการบันทึกเก็บไว้ในบัญชีของหมู่บ้าน และเขาผู้นั้นก็จะมีสิทธิสำคัญหลายประการ อาทิ สิทธิที่จะเข้าร่วมในพิธีบูชา เทศกาลเฉลิมฉลอง และพิธีบูชาเทพเจ้าต่างๆของเอเธนส์ และหากชื่อของเขาได้รับการจับฉลาก เขาก็จะมีสิทธิในการเข้าร่วมประชุมในสภาประชาชนโดยสามารถอภิปรายและลงคะแนนเสียงได้ และเมื่อพลเมืองผู้นั้นอายุครบสามสิบ ก็จะมีสิทธิเข้าไปเป็นองค์ประชุมทำงานของสภาห้าร้อย มีสิทธิเข้าเป็นคณะลูกขุนในศาลประชาชน มีสิทธิลงคะแนนเลือกหรือรับเลือกเป็นเจ้าหน้าที่โพลิส ทั้งนี้การมีส่วนร่วมในสภาห้าร้อย ศาลประชาชนและการเป็นเจ้าหน้าที่โพลิสกระทำผ่านกระบวนการจับฉลาก ¹³

นอกจากนี้ ยังมีสิทธิที่จะได้รับการชดเชยความเสียหายและได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายด้วย และมีสิทธิในการครอบครองที่ดินเป็นของตัวเองในแอตติกกา (*Attica*) ¹⁴ รวมทั้งมีสิทธิได้รับเงินชดเชยช่วยเหลือในกรณีที่ได้ทำงานให้โพลิสและการช่วยเหลือกิจกรรมสาธารณะต่างๆ รวมทั้งได้รับเบี้ยเลี้ยงสำหรับความยากลำบากเดือดร้อนที่เกิดขึ้นจากการทำงานเหล่านั้น และท้ายที่สุด สำหรับพลเมือง

¹¹ Barry S, Strauss, *Fathers and Sons in Athens: Ideology and Society in the Era of the Peloponnesian War* *ibid.*, p. 2.

¹² Barry S, Strauss, *Fathers and Sons in Athens: Ideology and Society in the Era of the Peloponnesian War* *ibid.*, p. 2

¹³ Philip Brook Manville, *The Origins of Citizenship in Ancient Athens* *ibid.*, pp. 8-9.

¹⁴ Attica เป็นชื่อบริเวณตอนใต้ที่เป็นคาบสมุทรของประเทศกรีซในปัจจุบัน ซึ่งเมื่อสองพันกว่าปีที่แล้ว คือ บริเวณที่ตั้งดินแดนของโพลิสเอเธนส์

เอเธนส์ที่สร้างคุณงามความดีให้แก่โพลิส โพลิสจะให้เกียรติโดยเป็นผู้รับผิดชอบจัดงานศพอย่างเป็นทางการ ซึ่งถือเป็นงานสาธารณะ โดยเฉพาะหากเขาผู้นั้นเสียสละชีวิตของเขาเพื่อโพลิส (polis) ¹⁵

นอกจากนี้ จากหลักแห่งความเสมอภาค (isonomia) ผู้ที่เป็นพลเมืองทุกคนมีสิทธิในการปกครองหมุนเวียนกันไป โดยทุกคนมีสิทธิที่จะเลือกบุคคลเข้าไปทำงานในตำแหน่งที่ต้องอาศัยความชำนาญพิเศษ เช่น ตำแหน่งแม่ทัพ ขณะเดียวกัน ผู้ที่ได้รับเลือกผ่านการลงคะแนนเสียงก็มีสิทธิที่จะไม่รับตำแหน่ง หากมีเหตุผลเพียงพอและเป็นที่ยอมรับของสภาประชาชน ส่วนตำแหน่งอื่นๆ นั้น พลเมืองทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการจับฉลากให้เข้าไปทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ของโพลิสโดยไม่คำนึงถึงสถานะทางเศรษฐกิจ และประสบการณ์ทักษะใดๆ ส่วนในการใช้อำนาจตุลาการ พลเมืองทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการคัดสรรเข้าไปมีส่วนร่วมในการพิพากษาทุกคดีความ แต่ท้ายที่สุด สภาประชาชนมีอำนาจสูงสุดในการตัดสินใจเรื่องราวต่างๆ ทั้งหมด ¹⁶ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญแก่อำนาจการตัดสินใจขององค์ประชุมแห่งพลเมืองส่วนใหญ่ และที่สำคัญคือ พลเมืองคนหนึ่งไม่สามารถดำรงตำแหน่งใดๆ เกินหนึ่งครั้ง ยกเว้นตำแหน่งทางการเมือง เพื่อให้มีการหมุนเวียนเปลี่ยนผ่านไปมากที่สุดเท่าที่จะทำได้

นอกจากสิทธิต่างๆ ข้างต้นแล้ว ผู้มีสถานะพลเมืองเอเธนส์ยังมีหน้าที่สำคัญที่ต้องยึดถือปฏิบัติ นั่นคือ การเคารพเชื่อฟังกฎหมายของโพลิส ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัยนั้นชี้ให้เห็นว่า บ่อยครั้งที่โทษสำหรับการฝ่าฝืนกฎหมายคือการสูญเสียสิทธิทางการเมืองและอภิสิทธิ์ต่างๆ ตามกฎหมาย นอกจากนี้ การเป็นทหารและการเสียภาษีก็ถือเป็นหน้าที่สำคัญของพลเมืองเอเธนส์ด้วย แม้ว่า อาจจะมีสิทธิบางอย่างที่พลเมืองแต่ละคนจะมีไม่เหมือนกันหรือไม่เท่ากัน อันขึ้นอยู่กับสถานะทางเศรษฐกิจสังคม (census rank) ของพลเมืองแต่ละคน

คงจะมีผู้สงสัยว่า เมื่อเอเธนส์เป็นประชาธิปไตยแล้ว ยังมีความไม่เท่าเทียมอยู่อีกหรือ ? คำตอบคือ ความเท่าเทียมกันของพลเมืองเอเธนส์นั้นเป็นความเท่าเทียมกันในทางกฎหมายและโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเท่าเทียมในการเป็นผู้ใช้อำนาจทางการเมือง นั่นคือ นิติบัญญัติ ตุลาการและบริหาร แต่สถานะทางเศรษฐกิจยังคงแตกต่างกันอยู่ เพียงแต่ความแตกต่างทางฐานะมิได้มีผลทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันทางการเมือง แต่กระนั้น ก็มีสิทธิบางอย่างที่แตกต่างกันในหมู่พลเมืองที่มีฐานะแตกต่างกัน ซึ่งจกกล่าวต่อไป แต่จะขออธิบายถึงความแตกต่างทางเศรษฐกิจสังคมในโพลิสเอเธนส์ก่อน

ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับสถานะทางเศรษฐกิจสังคมหรือชนชั้นในเอเธนส์ เราคงต้องย้อนกลับไปพิจารณาการปฏิรูปของโซลอน หลังการปฏิรูปดังกล่าว ทำให้เกิดการแบ่งช่วงชั้นของคนในเอเธนส์ ซึ่งแต่เดิมนั้น กล่าวได้ว่ามีเพียงสองกลุ่มเท่านั้น นั่นคือ ชนชั้นสูงหรือ *Eupatridai* และพวก

¹⁵ Philip Brook Manville, *The Origins of Citizenship in Ancient Athens* ibid., pp. 8-9.

¹⁶ Aristotle, *Politics* 1317b17-1318a3, cited in Sinclair, *Democracy and Participation in Athens* opcit., p. 21.

หนึ่งในหกหรือ *hektamoroi* ¹⁷ มาเป็นสี่ชนชั้น โดยมีเกณฑ์พิจารณาจากการครอบครองทรัพย์สิน (property classes) แต่ทรัพย์สินที่ถือเป็นเกณฑ์นี้ไม่ใช่ทุนในลักษณะของเงินตราหรือที่ดิน แต่เป็นผลผลิตทางการเกษตรที่มีจำนวนตามที่ตั้งเกณฑ์ไว้ ผลผลิตที่ว่ามี ได้แก่ ข้าวโพด ไวน์ น้ำมันมะกอก ชนชั้นทั้งสี่นี้ได้แก่

ชนชั้นสูงสุด หรือ *pentakosimodimnoi* คือชนชั้นที่มีผลผลิตตั้งแต่ ๕๐๐ มาตราวัด (measures หรือ metra) ขึ้นไป

ชนชั้นที่สอง หรือ *hippeis* หรือพวกที่อริสโตเติลอธิบายไว้ว่า คำว่า *hippeis* นั้นหมายถึงผู้ที่มีม้า เพราะคำว่า *hippeis* นั้นมีรากศัพท์ของคำว่า ม้า ดังนั้น ชนชั้นนี้จึงหมายถึงชนชั้นที่มีฐานะดีพอที่จะเลี้ยงม้าหรือมีม้าในครอบครองได้ เพราะการเลี้ยงม้านั้นเป็นสิ่งที่ต้องสิ้นเปลืองมาก พวกชนชั้นนี้คือพวกที่มีผลผลิตทางการเกษตรตั้งแต่ ๓๐๐-๕๐๐ มาตราวัด

ชนชั้นที่สาม หรือ *zeugitai* คำว่า *zeugitai* มาจากคำว่า *zeugos* ซึ่งหมายถึงคู่วัว *zeugitai* จึงหมายถึงชนชั้นที่สามารถมีวัวในครอบครอง ชนชั้นนี้มีผลผลิตตั้งแต่ ๒๐๐-๓๐๐ มาตราวัด

ชนชั้นที่สี่หรือ *thetes* คือพวกที่มีผลผลิตต่ำกว่า ๒๐๐ มาตราวัด และเป็นพวกที่ใช้แรงงานแบบวันต่อวัน

เหตุที่ใช้ผลผลิตทางการเกษตรอื่นได้แก่ ข้าวโพด ไวน์ น้ำมันมะกอก เป็นเกณฑ์ เพราะในช่วงเวลาที่โซลอนทำการปฏิรูบนั้นเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่ชาวไร่วางนาในเอเธนส์ปลูกพืชเหล่านี้เป็นหลัก ในการตั้งเกณฑ์ด้วยผลผลิตดังกล่าวนี้ มิได้คิดในลักษณะของการแลกเปลี่ยนเงิน เพราะถ้าคิดในลักษณะของการแลกเปลี่ยนเงินแล้ว ค่าของพืชเหล่านี้อาจจะแตกต่างกันและเราก็ไม่ทราบว่าการใช้พืชเหล่านี้จะเป็นเกณฑ์ที่ใช้ไปตลอดหรือไม่ และเราก็ไม่สามารถจะสรุปในประเด็นปัญหาเรื่องที่ดินที่ใช้ปลูกพืชต่างๆ เหล่านี้ได้แน่ชัดอีกด้วย

และจากเกณฑ์การแบ่งชนชั้นดังกล่าว นำมาซึ่งการที่พลเมืองทุกคนยกเว้นชนชั้นล่างสุดซึ่งเป็นพวกแรงงานเร่ร่อน (*thetes*) จะต้องเป็นทหารในกองทหารราบหรือกองทหารม้า ส่วนพวกแรงงานเร่ร่อนจะต้องไปเป็นทหารเรือ และในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่สี่ พลเมืองเอเธนส์ที่มีอายุระหว่างสิบแปดถึงยี่สิบปีจะต้องผ่านการฝึกทหารเป็นเวลาสองปี และการฝึกจะจบสมบูรณ์ได้ โดยผู้เข้ารับการฝึกจะต้องจัดหาอุปกรณ์และอาวุธที่จำเป็นสำหรับการเป็นทหารของเขา ซึ่งอุปกรณ์และอาวุธเหล่านี้มักจะมีราคาค่อนข้างแพง ส่วนพวกชนชั้นล่างจะต้องไปเป็นทหารเรือ โดยปรกติจะแล้วแต่สมัครใจ แต่ก็มีบางครั้งที่เป็นกรณีพิเศษ ¹⁸

¹⁷ ดู ไชยันต์ ไชยพร, “สถานะความเป็นพลเมืองในประชาธิปไตยเอเธนส์ (ตอนที่หนึ่ง): เงื่อนไขความเป็นมา” หน้า ๕

¹⁸ Philip Brook Manville, *The Origins of Citizenship in Ancient Athens* ibid., pp. 9-10.

สำหรับหน้าที่ในการเสียภาษีให้แก่โพลิส การเก็บภาษีของเอเธนส์ ส่วนใหญ่จะเป็นการเก็บทางอ้อม อย่างเช่น พลเมืองทุกคนมักจะต้องเสียภาษีการทำ (harbor dues) และภาษีนำเข้า ส่วนภาษีที่เก็บโดยตรงจะมีการจัดเก็บในบางครั้งบางคราว อย่างไรก็ตาม กฎหมายกำหนดไว้ว่า พลเมืองที่มีทรัพย์สินไม่ต่ำกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้จะต้องเสียภาษีให้โพลิส ส่วนพลเมืองที่มั่งคั่งจะต้องรับผิดชอบค่างานพิธีหลายอย่าง หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ถูกบังคับให้รับผิดชอบต่อการค่าใช้จ่ายสำหรับงานสาธารณะ อย่างเช่น การบังคับบัญชาและการบำรุงรักษาเรือรบหรือการให้ทุนจัดงานเฉลิมฉลองสำหรับโพลิส

ยิ่งกว่านั้น พลเมืองที่ทำงานเป็นเจ้าหน้าที่โพลิส (public office) จะต้องได้รับการประเมินผลการทำงานและตรวจสอบบัญชีการเงินของเขาอย่างละเอียดภายหลังที่เขาได้ทำงานครบวาระแล้ว รวมทั้งพลเมืองที่ใช้อำนาจหน้าที่ของเขาไปในเรื่องราวต่างๆ จะต้องถูกตรวจสอบทางกฎหมาย และจะต้องรับผิดชอบต่อผลการปฏิบัติงานของเขาด้วย¹⁹

นอกจากอภิสิทธิ์และภาระหน้าที่ๆ แตกต่างกันไปตามตำแหน่งหน้าที่ (rank) แล้ว สถานะความเป็นพลเมืองเอเธนส์ยังบ่งบอกถึงขอบเขตสถานะทางกฎหมายด้วย ขอบเขตสถานะทางกฎหมายดังกล่าวนี้จะเห็นได้ชัดเจนมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับสถานะความเป็นพลเมืองกับกลุ่มที่ไม่ได้เป็นพลเมืองต่างๆ ในสังคมแอตติก (Attica) กฎหมายเอเธนส์ได้แบ่งแยกพลเมืองเอเธนส์ออกจากคนที่ไม่ใช่พลเมืองอย่างชัดเจน คนที่ไม่มีสถานะพลเมืองในเอเธนส์ได้แก่ หนึ่ง คนต่างด้าวที่ไม่ได้มีถิ่นพำนักในเอเธนส์ สอง คนต่างด้าวที่พำนักอยู่ในเอเธนส์และสาม ทาส ข้อแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ คนต่างด้าวไม่สามารถดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าหน้าที่ของโพลิสได้ ไม่สามารถครอบครองที่ดิน หรือแต่งงานกับผู้หญิงชาวเอเธนส์ได้ หากเขาต้องการค้าขายในตลาดสาธารณะ เขาจะต้องเสียภาษีพิเศษ นั่นคือ ภาษีคนต่างด้าว (*xenika*) สิทธิและการได้รับการคุ้มครอง (access to justice) จากศาลเอเธนส์ของคนต่างด้าวนั้นจำกัดมาก²⁰

สำหรับคนต่างด้าวที่ต้องการจะพำนักอยู่ในแอตติกกาเป็นการถาวรหรือที่เรียกว่า *metoikos* จะต้องได้รับการสนับสนุนรับรองจากผู้ที่พลเมืองเอเธนส์ และเขาจะต้องยอมจ่ายภาษีรายปีสำหรับสถานภาพดังกล่าว (*metoikos*) ซึ่งเป็นสถานภาพที่ดีกว่าพลเมืองทั่วไป หลังจากได้รับการลงทะเบียนแล้ว *metoikos* จะได้รับสิทธิทางกฎหมายที่เหนือกว่าคนต่างด้าวทั่วไป แม้ว่าจะยังด้อยสิทธิในเรื่องต่างๆ เหมือนคนต่างด้าวอยู่ เช่น การถูกห้ามมิให้แต่งงานกับผู้หญิงชาวเอเธนส์ ยิ่งกว่านั้น *metoikoi* จะต้องรับผิดชอบในหน้าที่สำคัญสองอย่างของความเป็นพลเมืองด้วย นั่นคือ การเป็นทหารและถ้าหากมีฐานะดีพอ ก็จะมีหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในงานพิธีต่างๆ เหมือนพลเมืองเอเธนส์ที่มีฐานะดีอีกด้วย สำหรับสิทธิในกระบวนการยุติธรรม *metoikos* มีสถานะที่ดีกว่าพลเมืองเอเธนส์ นอกจากด้อยสิทธิในกระบวนการต่างๆ แล้ว เช่น ไม่สามารถเป็นผู้ฟ้องร้องในการกล่าวหา

19 Philip Brook Manville, *The Origins of Citizenship in Ancient Athens* *ibid.*, p. 10.

20 Philip Brook Manville, *The Origins of Citizenship in Ancient Athens* *ibid.*, pp. 10-11.

สาธารณะ หรือ graphai ออกกฎหมาย! *metoikoi* อาจจะต้องเผชิญกับสิ่งที่พลเมืองเอเธนส์ไม่ต้องเผชิญ นั่นคือ การถูกทรมานเพื่อให้ได้มาซึ่งพยานหลักฐานในศาล²¹

ในประชาธิปไตยเอเธนส์ การที่ทาสถูกทรมานในการสอบปากคำไม่ใช่เรื่องแปลก หากพิจารณาถึงสถานะอันต่ำต้อยของพวกเขาภายใต้กฎหมายเอเธนส์ ทาสมีสถานะไม่ต่างจากทรัพย์สินสมบัติข้าวของของผู้เป็นนาย ผู้เป็นนายทาสสามารถขาย ชื้อ หรือเช่า หรือสืบทอด หรือยกให้ทาสของตนให้ใครก็ได้ จะมียกเว้นก็น้อยมาก ดังนั้น ทางจึงไม่มีเอกลักษณ์ที่เป็นทางการของตัวเอง

ยิ่งกว่านั้น เราจะตระหนักถึงสถานะอันเหนือกว่าของผู้ที่เป็นพลเมืองเต็มตัวของโพลิสชัดเจนยิ่งในกรณีของกฎหมายฆาตกรรม กฎหมายฆาตกรรมของเอเธนส์ได้กำหนดบทลงโทษไว้ว่า การฆ่าคนที่ไม่ใช่พลเมืองเอเธนส์นั้นมีโทษน้อยกว่าการฆ่าผู้ที่เป็นพลเมืองเอเธนส์ ใครที่ฆ่าผู้ที่เป็นพลเมือง (หรือลูกสาวหรือเมียของเขา) จะถูกดำเนินคดีต่อศาลสูง (Areopagos ซึ่งเป็นศาลที่พิจารณาคดีความที่เกี่ยวกับการฆาตกรรมหรือการกระทำผิดร้ายแรง) และอาจจะได้รับโทษประหารชีวิตด้วย ส่วนคนที่ฆ่า “คนต่างด้าว (*xenos*) คนต่างด้าวที่ขอพำนักในเอเธนส์ (*metoikos*) หรือทาส (*doulos*)” จะไปขึ้นศาลที่รองลงมา (the Palladium) และอาจจะถูกตัดสินโทษเพียงถูกเนรเทศออกไปเท่านั้น กฎหมายเอเธนส์ให้ความสำคัญต่อชีวิตพลเมืองเอเธนส์มากกว่าคนที่ไม่ได้เป็นพลเมือง และยืนยันการแบ่งแยกแตกต่างระหว่างคนที่เป็สมาชิกและผู้ที่ไม่ใช่สมาชิกของโพลิสอย่างหนักแน่น ความรู้สึก (*sentiments*) เบื้องหลังพรหมแดนแบ่งแยกนี้ปรากฏชัดเจนในคำกล่าวของพลเมืองเอเธนส์คนหนึ่ง (Euxitheos) ในการต่อสู้คดีเพื่อปกป้องสถานะพลเมืองของเขาในปี ๓๔๕ ก่อนคริสตกาล:

“ในความเห็นของข้าพเจ้า ท่านคณะลูกขุน ท่านต้องตัดสินลงโทษอย่างรุนแรงต่อคนต่างด้าว (*xenos*) ที่ลักลอบเข้ามาในงานพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ของเอเธนส์ และได้ใช้อิทธิพลสาธารณะต่างๆของพลเมืองเอเธนส์ โดยไม่ได้ขออนุญาต แต่ใช้อุบายฉ้อฉลแอบเข้ามา และในทำนองเดียวกัน ท่านจะต้องให้ความช่วยเหลือและปลดปล่อยแก่บรรดาผู้ซึ่งต้องเผชิญกับความทุกข์ยาก แต่สามารถพิสูจน์ความเป็นพลเมืองของเขาได้ (Dem. 57.3)

ส่วนกลุ่มคนในเอเธนส์อื่นๆอีกสองกลุ่ม ได้แก่ ผู้หญิงและเด็ก มีสถานะที่คลุมเครือในสังคม ผู้หญิงชาวเอเธนส์เป็นสมาชิกของชุมชนเอเธนส์ นับเป็นส่วนหนึ่งของโพลิสตามกฎหมายแต่ในลักษณะทางอ้อม นั่นคือ ผู้หญิงและเด็กถูกนับเป็นสมาชิกของโพลิสเอเธนส์โดยผ่านความสัมพันธ์ที่พวกเขามีกับบิดา สามเณ และญาติผู้ชายอื่นๆ ผู้ซึ่งทำหน้าที่เป็นนายหรือผู้ปกครอง (*kyrios*) ของพวกเขาเหล่านั้น และดูแลพวกเขาในเรื่องสำคัญๆทั้งหมด

²¹ Philip Brook Manville, *The Origins of Citizenship in Ancient Athens* *ibid.*, p. 11.

หญิงชาวเอเธนส์และรวมทั้งหญิงที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นชาวเอเธนส์ (a fortiori Athenian girls) จะไม่มีสิทธิในทรัพย์สินหรือมรดก ไม่สามารถทำสัญญา หรือกระทำการใดๆโดยอิสระ เช่น การแต่งงานหรือหย่าร้าง แต่ต้องกระทำโดยผ่านผู้ที่เป็นผู้ปกครอง (kyrios) ของเธอ กระนั้น พวกเธอสามารถได้รับการคุ้มครองเต็มที่เทียบเท่าพลเมืองภายใต้กฎหมายโดยผ่านผู้ชายที่มีสถานะเป็นผู้ปกครองดูแลของเธอ

เด็กผู้ชายมีสถานะทางกฎหมายเหมือนกับผู้หญิง จนกว่าพวกเขาจะมีอายุถึงเกณฑ์และเข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่ เด็กชายชาวเอเธนส์จะต้องขึ้นอยู่กับผู้ปกครองในทุกเรื่อง ซึ่งปรกติคือ บิดาของเขา สำหรับการมีตัวตนและสถานะทางกฎหมายในโพลิส²²

ความสำคัญของสถานะพลเมืองเอเธนส์ปรากฏในสุนทรพจน์ของเพอริคลีส รัฐบุรุษของเอเธนส์ ที่กล่าวในพิธีไว้อาลัยผู้เสียชีวิตในสงครามเพโลโพนีสในปี ๔๓๑ ก่อนคริสตกาล สุนทรพจน์ ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของสถานะพลเมืองในประชาธิปไตยเอเธนส์ ดังใจความส่วนหนึ่งที่ว่า

“การปกครองของเราเรียกว่า ประชาธิปไตย เพราะมันอยู่ในมือของ
คนส่วนใหญ่ (the many) ไม่ใช่เพียงคนกลุ่มหนึ่ง มันมีความเสมอภาค
สำหรับคนทั้งหลายภายใต้กฎหมายที่เป็นกลไกในการจัดการกับความขัด
แย้งของผู้คนในสังคม.....เมื่อใครก็ตามถูกมอบหมายให้มีหน้าที่ความรับ
ชอบสาธารณะ เราจะดูที่คุณสมบัติความสามารถส่วนตัวมากกว่าชน
ชั้นทางสังคม ความยากจนหาได้เป็นอุปสรรคขัดขวางไม่ให้คนเข้ามามี
ส่วนร่วมในบ้านเมืองของเขา ตราบเท่าที่เขาคนนั้นสามารถทำคุณประ
โยชน์ให้บ้านเมืองของเขาได้”²³

ขณะเดียวกัน คุณธรรมแห่งความเป็นพลเมืองของเอเธนส์ ก็เป็นสิ่งสำคัญที่เพอริคลีสกล่าวชื่นชม นั่นคือ พลเมืองเอเธนส์มีความเคารพต่อชีวิตส่วนตัวของกันและกัน ขณะเดียวกันก็มีความกล้าหาญในการสู้รบ ความรักในสุนทรียะและปัญญาความรู้ และที่สำคัญคือ การเคารพเชื่อฟังกฎหมายของบ้านเมือง เพอริคลีสกล่าวไว้ว่า

“ขณะที่ในชีวิตส่วนตัวของพลเมือง ก็สามารถดำเนินไปได้โดยไม่
มีใครละเมิดกันและกัน ส่วนชีวิตสาธารณะ พลเมืองต่างก็เคารพและ

²² Philip Brook Manville, *The Origins of Citizenship in Ancient Athens* *ibid.*, pp. 12-13.

²³ Thucydides, *History of The Peloponnesian War* 2.37.1.

ให้ความสำคัญต่อกฎหมาย กฎหมายมีไว้เพื่อช่วยเหลือพลเมือง
ผู้ซึ่งถูกละเมิด ส่วนจารีตประเพณีนั้น แม้ว่าจะไม่ได้เป็นลายลักษณ์อักษร
แต่ก็จะนำความละอายมาสู่ผู้ซึ่งละเมิด ด้วยคนทุกคนต่างตระหนักใน
ความสำคัญของมัน”²⁴

บางตอนในสุนทรพจน์ที่มีการกล่าวถึงมากที่สุดคือ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่าง
ชีวิตสาธารณะและชีวิตส่วนตัว โดยมีกล่าวแยกให้เห็นชัดเจนถึงความแตกต่างระหว่างพื้นที่สาธารณะ
และพื้นที่ส่วนตัว โดยประเด็นหลักของคำกล่าวคือ การรับรู้ของชาวเอเธนส์ถึง ความสัมพันธ์ระหว่าง
พื้นที่ทั้งสองและความสนใจของพลเมืองที่จะออกจากพื้นที่ส่วนตัวไปสู่พื้นที่สาธารณะ อันเป็น
กิจกรรมของโพลิส:

“ท่านจะพบว่าในคนๆเดียวนั้น เขามีความสนใจทั้งในเรื่องส่วนตัว
และเรื่องสาธารณะและแม้ว่าคนที่สนใจเรื่องส่วนตัวมากกกี่ยังรู้
เรื่องการเมืองสาธารณะอย่างดียิ่ง พลเมืองเอเธนส์อย่างเราเท่านั้นที่จะ
ไม่เรียก คนที่ไม่สนใจเรื่องการเมืองและเรื่องสาธารณะนั้น ว่าเป็นคนที่
ไม่ยุ่งเรื่องชาวบ้าน หรือเป็นคนที่ชอบยุ่งแต่เรื่องตัวเอง (apragmona)
แต่เราถือว่า เขาเหล่านั้นเป็นคนที่ไม่ได้ทำอะไรเลยต่างหาก”²⁵

กล่าวได้ว่า ความเป็นพลเมืองเอเธนส์ได้หลอมรวมพื้นที่สาธารณะและส่วนตัวเข้าเป็นหนึ่งเดียว
และการยืนยันในความสำคัญเหนืออื่นใดของกิจกรรมของโพลิสในชีวิตประจำวันของเอเธนส์
สิ่งที่บ่งชี้ความเป็นพลเมือง (citizenship) ของเอเธนส์คือการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในกิจการสาธารณะ
²⁶ และด้วยเหตุนี้เองกระมังที่ อริสโตเติลจึงกล่าวว่า มนุษย์โดยธรรมชาติเป็นสัตว์การเมือง และมนุษย์
จะบรรลุความสมบูรณ์ของความเป็นมนุษย์ได้ก็ต่อเมื่อใช้ชีวิตอย่างพลเมืองในโพลิส

²⁴ Thucydides, *History of The Peloponnesian War* 2.37.3.

²⁵ Ibid.

²⁶ P. Gauthier, “La Citoyennete en Grece et a Rome: Participation et integration.” *Ktema* 6: 167-79;
R.K. Sinclair, *Democracy and Participation in Athens* (Cambridge: Cambridge University Press:
1988), 23ff.; V. Ehrenberg, *The Greek State* 2nd edition., (London), 42ff.; C. Mosse, “Citoyen actifs et
citoyens ‘passifs’ dans les cites grecques,” *REA* 81: 241-249, cited in Philip Brook Manville, *The
Origins of Citizenship in Ancient Athens* opcit., p. 5.